

Мақала туралы мәлімет / Содержание

«ЖАСТАР ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ: БҮГІНІ МЕН БОЛАШАҒЫ» жас ғалымдардың халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдар жинағы

Сборник материалов Международной научно-практической конференции молодых ученых «МОЛОДЕЖЬ И НАУКА: НАСТОЯЩЕЕ И БУДУЩЕЕ»

The collection of materials from the International Scientific and Practical Conference of Young Scientists «YOUTH AND SCIENCE: PRESENT AND FUTURE»

Жинақ	IV, Атырау, 8/04/2026, 2026 ж.
ISBN	978-601-262-638-4
Секция	СЕКЦИЯ IV. ЭКОНОМИКА ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚ ҒЫЛЫМДАРЫ / ЭКОНОМИЧЕСКИЕ И ЮРИДИЧЕСКИЕ НАУКИ Секция IV.I. Тұрақты даму жағдайында экономика, қаржы және менеджмент салаларының цифрлық трансформациясы / Цифровая трансформация сфер экономики, финансов и менеджмента в условиях устойчивого развития
Жинақтағы рет нөмірі	№ 011
Мазмұндағы беті	56
Жарияланған беттері	56-60
Автор(лар)	Есенгалиева Айдана Талгатовна
Мақала атауы	ДЕНСАУЛЫҚ САҚТАУ ЖҮЙЕСІН БАСҚАРУДА МЕДИЦИНАЛЫҚ СТАТИСТИКАНЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ
Мазмұндағы жазылуы	Есенгалиева А.Т., Утепкалиева К.М. ДЕНСАУЛЫҚ САҚТАУ ЖҮЙЕСІН БАСҚАРУДА МЕДИЦИНАЛЫҚ СТАТИСТИКАНЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Ескерту: бет нөмірлері жинақтың соңындағы «МАЗМҰНЫ» бөліміндегі жарияланған беттерге сәйкес берілді.

«ДЕНСАУЛЫҚ САҚТАУ ЖҮЙЕСІН БАСҚАРУДА МЕДИЦИНАЛЫҚ СТАТИСТИКАНЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ»

Есенгалиева Айдана Талгатовна

talgatovna-91@mail.ru

«Денсаулық сақтау менеджменті» білім бағдарламасының 1 курс магистранты

Х. Досмұхамедов атындағы Атырау университеті, Атырау қаласы, Қазақстан Республикасы

Ғылыми жетекшісі: э.ғ.к., қауымдастырылған профессор Утепкалиева К.М.

Мақалада денсаулық сақтау жүйесін басқаруда медициналық статистиканы қолданудың теориялық және практикалық негіздері қарастырылады. Медициналық статистика басқарудың қосымша элементі емес, денсаулық сақтау ұйымдары қызметінің нәтижелілігін өлшейтін, салыстыратын және түзететін негізгі ақпараттық-талдамалық тетік екені негізделеді. Автор медициналық статистиканы пайдалану тиімділігін үш деңгейде ашады: халық денсаулығының жай-күйін бағалау, медициналық ұйымдардың қызметін басқару және стратегиялық шешім қабылдау. Сонымен қатар, статистикалық деректерді қолдануда жиі кездесетін қателер, интерпретациялық бұрмалаулар және формальды есептілікке ұрыну тәуекелдері көрсетіледі. Нәтижесінде, медициналық статистиканы тиімді қолдану денсаулық сақтау жүйесінде ресурстарды ұтымды бөлуге, медициналық көмектің сапасын арттыруға, тәуекелдерді ерте анықтауға және басқарушылық шешімдердің дәлдігін күшейтуге мүмкіндік беретіні дәлелденеді.

Қазіргі денсаулық сақтау жүйесі жоғары белгісіздік жағдайында жұмыс істейтін күрделі әлеуметтік-экономикалық жүйе болып табылады. Оның тиімділігі тек дәрігерлер санына, төсек-орын қорына немесе қаржыландыру көлеміне ғана емес, ең алдымен басқару шешімдерінің сапасына тәуелді. Ал басқару шешімдерінің сапасы деректің сапасымен тікелей байланысты. Осы тұрғыдан алғанда, медициналық статистика денсаулық сақтау жүйесінің «есеп жүргізу» функциясынан әлдеқайда кең ұғым. Ол – жүйенің нақты жағдайын ашатын, ауытқуларын көрсететін, үрдістерін түсіндіретін және басқарушылық әрекетті негіздейтін талдамалық құрал.

Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы денсаулық сақтау деректерін жинау, біріктіру, басқару, талдау және қолдану елдердің денсаулық сақтау жүйесін нығайтудың негізгі шарты екенін айқындайды. WHO деректер платформалары мен жинау құралдары денсаулық көрсеткіштерін тек жариялау үшін емес, шешім қабылдауға жарамды етуге бағытталғанын көрсетеді. OECD те денсаулық сақтау жүйесінің нәтижелілігін бағалауда халық денсаулығы, қолжетімділік, көмек сапасы, шығындар және ресурстар сияқты индикаторлар кешенін қолданады, яғни халықаралық тәжірибеде статистика басқару архитектурасының өзегіне айналған.

Қазақстан жағдайында да денсаулық сақтау саласын басқару нормативтік және статистикалық негізге сүйенеді. «Халық денсаулығы және денсаулық сақтау жүйесі туралы» Кодекс денсаулық сақтау саласында ақпарат, есеп, мониторинг және басқару шешімдерінің құқықтық негізін белгілейді. Ал Ұлттық статистика бюросының денсаулық сақтау бөлімі медициналық ұйымдар, төсек қоры, кадрлар, шығындар, сырқаттанушылық және өлім-жітім жөніндегі ресми көрсеткіштерді жүйелі түрде жариялайды.

Осыған байланысты зерттеу тақырыбының өзектілігі айқын: медициналық статистиканы дұрыс қолдану денсаулық сақтау жүйесін жай сипаттауға емес, оны дәл басқаруға мүмкіндік береді. Практикада мәселе статистиканың жоқтығында емес, оны басқару құралына айналдыра алмауда. Көп жағдайда деректер жиналады, бірақ шешімге айналмайды; көрсеткіштер есептеледі, бірақ себеп-салдарлық талдау жасалмайды; есеп тапсырылады, бірақ жүйелік түзету енгізілмейді. Сондықтан бұл тақырыптың ғылыми құндылығы медициналық статистиканың мазмұнын ашуда емес, оның басқарудағы нақты жұмыс істеу логикасын түсіндіруде.

Зерттеудің мақсаты – денсаулық сақтау жүйесін басқаруда медициналық статистиканы қолданудың тиімділігін теориялық және қолданбалы тұрғыдан негіздеу.

Міндеттері:

1. Медициналық статистиканың денсаулық сақтау жүйесіндегі басқарушылық рөлін анықтау.
2. Медициналық статистиканы қолданудың негізгі бағыттарын жүйелеу.
3. Басқарушылық шешім қабылдауда статистикалық көрсеткіштердің практикалық маңызын ашу.
4. Статистикалық деректерді қолданудағы негізгі қателер мен тәуекелдерді көрсету.
5. Медициналық статистиканы тиімді пайдаланудың басқарушылық фреймворкін ұсыну.

Медициналық статистика – денсаулық сақтау жүйесіндегі құбылыстар мен үдерістерді сандық түрде тіркейтін, салыстыратын, түсіндіретін және болжауға мүмкіндік беретін ғылыми-практикалық құрал. Бірақ оның шынайы мәні сандарда емес, басқару функциясында.

Медициналық статистиканың классикалық түсінігі – аурушаңдықты, өлім-жітімді, мүгедектікті, төсек қорын, кадрларды, жүктемені және басқа да көрсеткіштерді есептеу. Бұл дұрыс, бірақ жеткіліксіз. Қазіргі басқару логикасында медициналық статистика кемінде бес функция атқарады:

Кесте 1 – Медициналық статистиканың басқарушылық функциялары

Функция	Мазмұны	Басқарудағы маңызы
Өлшеу	Жүйенің нақты жағдайын сандық көрсету	Басқаруды субъективті пікірден объективті дерекке көшіреді
Бақылау	Жоспар мен нақты нәтижені салыстыру	Ауытқуды анықтайды
Диагностика	Проблеманың қай жерде екенін көрсету	Себепке бағытталған шешім қабылдауға мүмкіндік береді
Болжау	Үрдістерді алдын ала көру	Ресурстарды алдын ала жоспарлауға жағдай жасайды

Бағалау	Нәтиженің тиімділігін анықтау	Басқару сапасын өлшейді
---------	-------------------------------	-------------------------

Осыдан шығатын негізгі ғылыми қорытынды: медициналық статистика – денсаулық сақтау жүйесінің “есеп бөлімі” емес, оның “басқару навигациясы”.

Егер ұйым тек фактіні тіркесе – бұл есеп.

Егер фактіні салыстырса – бұл мониторинг.

Егер себепті анықтаса – бұл талдау.

Егер соның негізінде әрекет етсе – бұл басқару.

Медициналық статистиканы басқаруда қолдану белгілі бір тізбек бойынша жүреді. Бұл тізбекті төмендегі схема түрінде көрсетуге болады. Бұл жерде маңыздысы – статистика бір реттік есеп емес, қайталанатын басқару циклі. Яғни, дұрыс модель мынадай: Өлшеу → түсіндіру → шешім → түзету → қайта өлшеу. Егер цикл “өлшеу” сатысында тоқтап қалса, статистика өзінің басқарушылық құнын жоғалтады.

Басқарудың бірінші деңгейі – популяциялық деңгей. Мұнда статистика аймақтың, қаланың немесе елдің денсаулық профилін құрайды. Ресми статистика ресурстар, ұйымдар, сырқаттанушылық, өлім-жітім, иммундау, ана мен бала денсаулығы сияқты көрсеткіштерді қамтиды. Қазақстанның Ұлттық статистика бюросы осындай мәліметтерді ашық түрде ұсынады.

Бұл бағытта медициналық статистика келесі сұрақтарға жауап береді:

- қай аурулар класы өсіп жатыр;
- қай топтар жоғары тәуекел аймағында;
- қай аумақта қолжетімділік әлсіз;
- қай көрсеткіштер ұлттық немесе өңірлік нысаналы мәннен ауытқып тұр.

Мұндай талдау денсаулық сақтау жүйесінің реактивті басқарудан проактивті басқаруға өтуін қамтамасыз етеді. Басқаша айтқанда, жүйе проблема шыққан соң емес, проблема қалыптасып келе жатқанда әрекет етеді.

Медициналық статистиканың екінші қолдану саласы – ұйымышiлiк басқару. Мұнда басты мәселе: медициналық ұйым қаншалықты тиімді жұмыс істеп тұр?

Ол үшін келесі топ көрсеткіштері қолданылады:

- ресурстық көрсеткіштер;
- процестік көрсеткіштер;
- нәтижелік көрсеткіштер;
- сапа және қауіпсіздік көрсеткіштері;
- экономикалық тиімділік көрсеткіштері.

Кесте 2- Медициналық ұйым қызметін бағалауда жиі қолданылатын көрсеткіштер

Көрсеткіштер тобы	Негізгі мысалдар	Басқарушылық мәні
Ресурстық	дәрігер саны, орта буын мамандары, төсек қоры, жабдықталу	Қуаттылықты көрсетеді
Процестік	қабылдау саны, жатқызу жиілігі, орташа емдеу ұзақтығы	Ұйымның ішкі жұмыс ырғағын көрсетеді
Нәтижелік	сауығу, асқыну, қайта жатқызу, өлім-жітім	Қызмет сапасының тікелей көрінісі
Сапалық	клиникалық хаттамаға сәйкестік, пациент қанағаттануы	Көмек сапасын бағалайды
Экономикалық	бір жағдайға кететін шығын, төсек айналымы, ресурсты пайдалану	Тиімділікті көрсетеді

Мысалы, орташа емдеу ұзақтығының артуы өздігінен «жаман» немесе «жақсы» емес. Оның астарында:

- ауыр пациенттердің үлесі өсуі,
- стационарда процестің баяулығы,

- диагностиканың кешігуі,
- discharge planning әлсіздігі,
- амбулаторлық деңгеймен сабақтастықтың болмауы жатуы мүмкін.

Демек, статистика басқаруға тек интерпретациямен бірге енгенде ғана пайдалы.

Бұл – медициналық статистиканың ең қолданбалы және ең құнды функцияларының бірі. Себебі денсаулық сақтау жүйесіндегі негізгі мәселе көбіне ресурс тапшылығында емес, ресурстың дәл орналаспауында болады.

Медициналық статистика арқылы:

- кадрлық жүктеме есептеледі;
- төсек қорының артық немесе жеткіліксіздігі анықталады;
- сұраныс құрылымына сәйкес бөлімшелер қайта ұйымдастырылады;
- қаржыландыру басымдықтары нақтыланады.

WHO денсаулық сақтау деректерін қолдану тек есептілік емес, жоспарлау мен басқару шешімін қолдауға арналғанын айқындайды.

Медициналық статистиканың шынайы құндылығы қауіпсіздікке қатысты көрсеткіштерді ерте көруде ашылады. Мысалы:

- госпитальшілік инфекциялар;
- операциядан кейінгі асқынулар;
- қайта жатқызу;
- емдеудегі кешігуі;
- клиникалық қателердің жиілігі.

Бұл көрсеткіштер өскен кезде мәселе көбіне жеке қызметкерде емес, жүйелік дизайнда болады. Сондықтан статистика кінәліні табу емес, ақаулы процесті табу үшін қолданылуы керек.

Жүйелік деңгейде медициналық статистика мынадай шешімдерге негіз болады:

- өңірлік денсаулық сақтау басымдықтарын анықтау;
- профилактикалық бағдарламаларды қайта қарау;
- кадр даярлау тапсырысын жоспарлау;
- медициналық инфрақұрылым инвестициясын негіздеу;
- салалық реформалардың нәтижесін бағалау.

OECD денсаулық сақтау жүйелерін салыстырғанда дәл осы логикаға сүйенеді: денсаулық мәртебесі, қолжетімділік, сапа, шығын және ресурстар бір-бірінен бөлек емес, біріктірілген бағалау жүйесі ретінде қарастырылады.

Медициналық статистиканы қолданудағы қателер:

Бірінші қате – статистиканы есептілікпен шатастыру. Бұл ең кең таралған проблема. Көптеген ұйымдар көрсеткішті «жоғары жаққа жіберу» үшін жинайды, бірақ оны ішкі басқаруға пайдаланбайды. Нәтижесінде статистика ұйымның интеллектуалдық капиталына емес, бюрократиялық жүктемесіне айналады.

Екінші қате – абсолютті санға қарап қорытынды жасау. Мысалы, өлім-жітім артты деген бір ғана факт ештеңе айтпайды. Науқастардың ауырлық құрылымы өзгерді ме? Ағым өзгерді ме? Жоғары тәуекел топтары көбейді ме? Егер мұны ашпасақ, шешім қате болады.

Үшінші қате – көрсеткішті контекстен бөлу. Кез келген көрсеткіш: уақытпен, аумақпен, ұқсас ұйыммен, жоспармен, мақсаттымен салыстырылуы керек.

Төртінші қате – дерек сапасын елемеу. Қате енгізілген, кешіккен немесе толық емес дерек негізінде қабылданған шешім формалды түрде ғылыми болып көрінгенімен, іс жүзінде басқарушылық тәуекел тудырады.

Бесінші қате – себеп пен салдарды шатастыру. Мысалы, пациент қанағаттануының төмен болуы әрқашан дәрігер жұмысының нашарлығын білдірмейді; оның астарында күту уақыты, маршруттың түсініксіздігі, коммуникацияның әлсіздігі немесе ұйымдық хаос жатуы мүмкін.

Медициналық статистиканың тиімділігі деректі жинауда емес, деректі басқару шешіміне айналдыруда.

Яғни, статистика тиімді болуы үшін үш шарт орындалуы қажет:

1. Дерек сенімді болуы керек
2. Дерек дұрыс интерпретациялануы керек
3. Дерек шешім мен әрекетке айналуы керек

Осы үш буынның біреуі әлсіз болса, медициналық статистика өзінің практикалық құнын жоғалтады.

Денсаулық сақтау жүйесін басқаруда медициналық статистика стратегиялық және операциялық деңгейдегі шешімдердің ғылыми негізін қалыптастыратын басты құрал болып табылады. Оның рөлі медициналық ұйымдардың қызметін жай тіркеумен шектелмейді. Керісінше, статистика жүйенің жай-күйін объективті бағалауға, ресурстарды ұтымды бөлуге, қауіптерді ерте анықтауға, медициналық көмектің сапасын бақылауға және жүргізілген реформалардың нәтижелілігін бағалауға мүмкіндік береді.

Тиімді басқару үшін медициналық статистика:

- бақылау құралы ғана емес;
- диагноз қою құралы ғана емес;
- болжау құралы ғана емес;
- ең алдымен, басқарушылық әрекетті дәлелдеудің құралы болуы тиіс.

Сондықтан денсаулық сақтау ұйымдарында статистиканы формальды есептен нақты басқару технологиясына көшіру – қазіргі кезеңдегі басты міндеттердің бірі. Бұл міндет орындалған жағдайда ғана денсаулық сақтау жүйесі дерекке негізделген, икемді және нәтижеге бағытталған басқару моделіне өте алады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Кодекс Республики Казахстан «О здоровье народа и системе здравоохранения» от 7 июля 2020 года № 360-VI ЗРК. – Режим доступа: Adilet.
2. World Health Organization. Data at WHO. – Geneva: WHO, 2026. – Режим доступа: WHO.
3. World Health Organization. Data collection tools. – Geneva: WHO, 2026. – Режим доступа: WHO.
4. World Health Organization. World Health Statistics. – Geneva: WHO, 2026. – Режим доступа: WHO.
5. OECD. Health at a Glance 2025. – Paris: OECD Publishing, 2025. – Режим доступа: OECD.
6. Бюро национальной статистики Республики Казахстан. Статистика здравоохранения и социального обеспечения. – Астана, 2026. – Режим доступа: stat.gov.kz.
7. Бюро национальной статистики Республики Казахстан. Сборники по здравоохранению. – Астана, 2026. – Режим доступа: stat.gov.kz.